

Преузето са православног сајта: www.lazarica.org.yu

Протојереј Георгије Флоровски

ТАМА НОЋИ

"Зло је међу нама".

Постојање зла је парадокс и мистерија.

Постојање зла као парадокс

Како је, у свету кога је створио Бог и чије је законе и услове живота установила божанска мудрост и доброта, могуће присуство зла? За зло је тачно да се противи Богу. Оно квари Његову творевину и одбацује Његове одлуке. Зло је то које није створио Бог. И док Божанство установљава разлоге за све што постоји и Свевишњи сам успоставља "довољне разлоге за живот" неко може да потврди да зло као зло, постоји у инат недостатку разлога за животом, да постоји без иједног разлога свога постојања. Као што је рекао Св. Григорије Ниски, то је "непосејана биљка без корена и семена". Неко може рећи: зло је појава без основа, *phaenomenon omnio non fundatum*, а Бог је створио све основе за свет.

Наравно постоје увек и свуда узроци и разлози за зло. Условљеност зла је нарочито својствена. Узроци и разлози за зло су увек апсурдни и више или мање скривени. Ова чудна узрочност не улази у идеал низа Божијих деловања у свету. Зло се дели и раздваја. Та узрочност долази од противника Творца и уништитеља света. Зашто и одакле долази та разарајућа моћ? Све праве силе припадају Богу и само Богу. Неко се запитао да ли је постојање зла, примерено постојању Бога. Ипак та незванична сила није само анемични фантом. То је заиста сила насилна енергија. Супростављање зла Богу је врло активно. Добро је заиста ограничено и угњетавано побуњеним злом. Бог се бори са силама мрака. У тој борби има правих губитака и добро се непрестано смањује. Зло је онтолошка опасност. Хармонија у свету, промишљена и васпостављена у Богу, заиста је у растројству. Свет је пао. Савршени свет је окружен сетним мраком ништавила. Није више то тај свет који је зачео и створио Бог. Ту су морбидне новине, нове егзистенције отпале али стварне. Зло се додаје творевини Божијој а поседује чудесну силу имитирања творевине. У ствари, зло је продуктивно у своје уништењу. У палом свету, несхватљив је остатак који је ушао у творевину против воље Божије. У ствари, свет је украден од Оца и Творца. То је више од интелектуалног парадокса; то је скандал, тешко искушење за веру, због овог, надасве, уништења егзистенције од стране зла које је непоправљиво. Висока универзална нада нас спречава директним свеоком - Светим Писмом и експлицитним учењем Цркве. То ће бити спољна тама "синова проклетства" у долазећем свету. У случају постојаности зла, сва пустошења и настраности су произведене да би вечно били у парадоксалној вечности пакла. Пакао је неповољан доказ вртоглаве моћи зла. У судњем дану, овековне борбе између Добра и зла, сва штета је произведена међу бићима која ће бити научена последњом објавом осуде зла. Изопачена подела улази у свет Божији насилно

желећи да буде вечна. Јединство света је нарушено за увек. Зло жели да буде вечити поробљивач. Непопустљивост у злу, одлучна грешност, нису никада прекривене свемоћним Божијим сажалењем. Ми смо већ сада у царству пуне мистерије.

Постојање зла као мистерија

Господ даје одговор злу. "Прастари закон људске слободе", као што је рекао Св. Иринеј, "још увек је од Бога, који је одобрио достојанство бића од почетка." Свака божанска принуда или насиље су искључени. Бог је оштро узвратио злу за све кроз вољеног Сина који је сишао у свет да поднесе грехе људи и све твари. Божији апсолутни одговор злу је био Крст Исусов, муке слуге Божијег, смрт оваплоћеног Сина. "Зло почиње на земљи и узнемирава небеса, и узрокује Синовљев силазак на земљу", закључује један руски проповедник у XIX веку. Зло је узрок да Бог сам страда и прихвати своје страдање на крају. Слава вечног живота сија победоносно из гроба оваплоћеног Сина. Муке Исусове су тријумф и пресудна победа. То је такође тријумф божанске љубави која призива и прихвата све без принуда. Од тада свако зло нам је дато без састрадалне љубави Божије. Љубав и сублимирана величина Божија су нам показани у завијеној форми зла и греха... *Felix culpa quae tantum et talem meruit habere Redemptorum.*

Неко је дефинисао зло као ништавило. Зло не постоји само у, већ и изван добра. Зло је тотална негација, осакаћење или несташица. Несумњиво, зло је недостатак или дефект, *defectus*. А и састав зла је такође парадоксалан и супротан. Зло је празнина ништавила, али празнина која постоји и која гута и прождире биће. Зло је немоћ, никада створена а тако разорне енергије. Зло се никада није уздигло, већ је стално у паду. Оно понижава биће страхом. Ипак, у основи зла постоји нека умишљена величина. Некада постоји и нешто генијално у злу. Али је ипак хаос и одвајање, разбијање које стално траје, растављање свих бића. Међутим, зло је без сумње добро организовано. У том тужном царству илузија и лажи, све је противречно и двосмислено. Зло постоји само кроз добро које деформише, али и прилагођава својим потребама. Тај разобличени свет је стварност коју само зло потврђује. У ствари, проблем зла није чисто философски проблем, и зато никада неће бити решен научним путем. То више није чисто етички проблем и на плану природног морала нико не може надвладати борбу добра и зла. Проблем зла може бити решен само теолошким (религијским) путем. Значење зла је чврсто супростављање Богу. Оно је отпорно и непослушно. Заједнички извор зла у правом смислу те речи је грех, тј. Противљење Богу и трагично одвајање од Њега. Мишљења о слободи избора су увек јалова и двосмислена. Слобода избора, "*libertas minor*" блаженог Августина и гномичка воља Св. Максима Исповедника (*Thelema gnomicon*), су унижене слободе, умањене и осиромашене, слободе које постоје после пада творевине. Дуалитет, два корелативна смера, не припадају суштини слободе првостворених бића. То се мора вратити покајаним грешницима кроз аскезу и милост Божију. Првородни грех није био само погрешан избор и смер, већ одбијање да се узнесемо Богу и бежање од Бога.

Заправо, избор, као такав, није био потпуно могућ за прве грешнике јер зло није још увек постојало у идеалним условима. А ако је и било избора, то није био избор између добра и зла, већ избор између Бога и њега (човека). Између служења и лењости. Тако је и Св. Атанасије описао пад и првородни грех у свом делу "Против многобожаца". Позив првом човеку, урођен у природи, је да воли Бога дечијом приврженошћу и да му служи у свету у коме је човек био именован да буде пророк, свештеник и цар. Била је то молба очинске Божије љубави синовљевој човечанској љубави. Несумњиво је да испуњавање Божијих заповести и праћење његовог пута, укључује тоталну близину божанских дела. Безгрешан човек није имао ништа да жртвује, јер све што је имао потицало је од милости Божије. Овде имамо нешто дубље од обичне страствене везаности за свет. То је била трагедија изопачене љубави. Према мишљењу Св. Атанасија, човеков пад се састоји у чињеници да је човек оградио самог себе и да је почео да се заљубљује у себе. Кроз тај акценат на самом себи, човек се окренуо од Бога и раскинуо духовне, слободне везе са Њим. То је врста делиријума, еротска опседнутост собом, и на неки начин духовни нарцизам. Кроз све ово, човек се изоловао од Бога и постао свестан своје умешаности у ван космичке токове. Неко може рећи да је то била деспиритуализација људског постојања. Све остало је дошло као резултат и смрт и разградња човечијег састава. У сваком случају, пад је прво био у духовном свету, јер се догодио у анђеоском свету. Схватање првородног греха је свуда исто самољубље, понос и сујета. Све остало је последица духовне катастрофе у различитим подручјима људских могућности. Зло долази одозго, а не одоздо, од створеног духа а не од материје. Ово је дубље од погрешног избора, а чак и од избора између већег или мањег зла. Било је то безверје, сулудо одвајање од Једног Који је достојан љубави. Ово безверје је главни извор (негативне црте) зла. Било је то првородно, фатално, противљење. Неопходна је обазривост и не поистовећење пале природе са нераздвојивом савршености све твари. Ту нема ничег болесног и злобног у "природној несавршености" створене природе, осим оног што долази одозго после пада. У природи пре пада може се говорити о недостатку или мани. У палом свету постоји нешто више изопаченост, одбојност, богохуљење и насиље. То је подручје узурпације. Црна плима изопачене љубави прекрива сва бића и продире у космос. Поред свих негација зла може се разликовати лажна позитивност, првобитна развратност, егоистичка произвољност ограничености личности. Пали свет је децентрализован, или чак постављен око замишљеног или непостојећег центра. Може се рећи да је тај круг деформисан и да личи на елипсу са два супротна пола: Богом и антибогом. Сада постоје две струје које се пресецају и прожимају, али обе остају суштински различите. Неко ће рећи, то су два света у једном: то су два града по мишљењу блаженог Августина. Зло, које почиње практичним атеизмом, ставља себе на Божије место, резултујући тако теоретски атеизам и претварајући се у Божанство. У том дуалном свету права слобода не постоји. Слобода избора је далека и бледа слика праве слободе.

Зло је створено личним посредником. Зло, у правом смислу те речи, постоји само у личностима и у њиховим делима. Физичко и космичко зло је такође потекло из људских дела. Зато зло има моћ и може бити активно. За зло је невероватна лична активност. Али та активност ће се неизбежно ширити до безличног. Зло

деперсонализује своју личност. Ипак, потпуна безличност не може бити остварена, јер постоји моћна граница која не може да се пређе. Тенденција и тежња зла према тој граници потпуне дезинтеграције је снажно наглашена свуда. Чак и демони не могу престати да буду личности. То је суштински облик њихове егзистенције који не могу да изгубе Од када је личност "слика Божија" у духовним бићима, може да се сачува само у сталном односу са Богом. Одвојена од Бога личност нестаје. Таква отуђена личност, која се затвара у себе, често се сама губи. У свету греха увек постоји тензија између две ствари: "ја" и нешто безлично представљено инстинктима или чак страстима.

Страсти су место, седиште зла у човековој личности. Страсти, та pathi, активне су, оне наводе. Личности запоседнуте страстима су пасивне ограничене и пате. Страсти су увек безличне; оне су скуп космичких енергија које чине човекову личност својим затвореником и робом. Слепе су и заслепљују све које запоседају. Човек који је обузет страшћу не ради ништа својевољно већ је поробљен: fata trahunt. Често губи и свест о постојању слободног посредника. Он сумња у постојање и могућност слободе, сумња уопште. Усваја неминовност као облик реалности (по мишљењу Charlesa Renouvier). Као последица овога, он губи своју личност и свој лични идентитет. Постаје хаотичан, са много "лица" тојест маски. "Страствени" човек није сасвим слободан, чак може да остави утисак активне и енергичне особе, а није ништа више од "масе" безличних утицаја. Он је хипнотисан тим утицајима који практично господаре њиме. Произвољност није слобода, већ је чак замишљена слобода која производи ропство. У духовном животу ми се боримо против страсти. "Бесрташће" је главни циљ духовног уздизања. "Бестрашће", aratheia, углавном је површно разумевано и интерпретирано. То није равнодушност, нити хладна неосетљивост срца. Напротив, то је активно стање, стање духовне активности које се стиче само после борбе или тешких искушења. Тачније, то је независност од страсти. Свака личност поседује своје "ја" као нешто добијено, ослобађајући себе од ропства. Човек може себе повратити само у Богу. Истинито "бестрашће" је остварено само у сусрету са Живим Богом. Стаза која води тамо је стаза послушности, служења Богу, али ова служба ствара праву слободу, конкретну слободу, слободу синова Божијих. Људска личност је апсорбована у зло безличном средином, чак и да грешник жели да буде слободан. У Богу се личност васпоставља и реинтегрише у Св. Духу, а чврстом дисциплином се одређује индивидуа.

Зло нам се јавило у свету, прво као патња и туга. Свет је празан, хладан и равнодушан ("равнодушна природа" код Пушкина). То је недођија. Сви патимо због зла, Зло распрострањено по свету, узрокује наше патње. Схватање опште патње нас понекад донесе до ивице очаја. Свеопшту патњу није први открио Шопенхауер. Она је потврђена још код Св. Апостола Павла (Рим. 8, 2022) који нам је дао врло јасно излагање: зло је представљено у творевини кроз грех. Сва творевина пати. То је космичка патња. Целовитост света је затрована злом и злим енергијама, а због тога читав свет пати.

Компликовани проблем Теодицеје је инспирисан чињеницама о патњи. То је главни проблем и за Достојевског. Свет је тежак, окрутан и немилосрдан. Свет је

ужасан и застрашујући: *teror antiquus*. Хаос је у њему, пун подземних олуја и елементарних непогода. Човек је несигуран и изгубљен у оваквом, негостољубивом свету. Зло нас напада, не само споља, из спољне средине, већ и изнутра из наше саме личности. Ми смо болесни и због тога патимо. Опет се долази до неочекиваног открића не само да патимо због зла већ и чинимо зло. Неко је одушевљен злом и несрећом. Неко је срећан због "цвећа зла". Неко сања "идеал Содоме". Амбис злобно зове. Некад неко воли оба пута. Неко је тиме очаран. Лакше је радити зло него добро. Свако у себи може да открије "подземни свет" таме, подсвесну пуноћу злог се^ена, које је пуно окрутности и обмана. Анализирајући "Јаук" Достојевски, а и многи други, схватили су да то није болестан сан песимисте, који гледа у живот као кроз црне наочаре. То је истинито откривење тужне реалности наше егзистенцијалне ситуације. То се исто може наћи у списима старих хришћанских учитеља духовности. То је делиријум, духовна грозница, *libido* у сржи "овог света" и у сржи наше егзистенције. Не бисмо могли да питамо луду и манијакалну особу за разлоге. Она нема разлоге за своје лудорије, она је изгубила разум луда је. Ориген је»био близу да нађе решење када је одредио узрок греха у духовном свету као досаду и залудност (*desidia et laboris taedium in servando bono*), или засићеност божанском близином и љубављу (*De princ.* II, 92, 83). У сваком случају, оцењујући себе, налазимо у срцу и у разуму многа оживљавања истог делиријума и апсурда. *Libido* није исто што и путена страст. То је шири појам. То је синоним за самољубље које потиче од греха. Зло је у човеку гордост, безосећајност, слепило ума и тешкоћа у срцу. Човек се затвара у себе, изолује се и одваја од свих. Зло има много облика и хаотично је. Постоје и неки контрастни облици у злу: агресија "воља за моћи", садизам и солипсистички облик: равнодушност и хладно срце. Зло се раслојава унутар себе, то је неслога и дисхармонија, *inordinatio*. Зло је двосмислено, поколебљиво и променљиво. Оно нема чврст карактер. Седиште зла у човеку је у дубини срца, и није само у делима. Природа је сама по себи затрована и више није чиста. Динамична је или функционална настраност која није утврђена у метафизичкој трансформацији. Постојање зла је паразитско постојање, јер зло егзистира због добра, *ex ratione boni*. Састав првог и палог света су исти, али се разликује принцип организације. Иако динамична, изопаченост је непреобраћена. Он који је својевољно сишао у понор зла није устао сам. Његове енергије су биле исцрпљене. Без сумње, чак и у демонским дубинама, творевина остаје дело Божије и Божије црте са ње се никада не могу избрисати. Слика Божија, помрачена безверјем греха је ипак остала нетакнута и због тога је чак и у бездану онтолошко божанско у нама, због Милости Божије. То је истина иако има оних који тврдоглаво одбијају Крст, који су неспособни да приме Животворне дарове Божије Љубави. Метафизички идентитет није уништен ни међу демонима. Демони су још анђели по природи, како каже Св. Григорије Ниски, а анђеоско достојанство није потпуно уништено у њима.

Можда ипак можемо да кажемо да је слика Божија у човеку сигурно парализована и неделотворна после одвајања од Једног Који ће увек остати у тој слици. То није довољно да се опет уздигнемо ка Богу, већ је неопходна жива заједница са Њим који је оживео мртвог човека заробљеног у греху и злу. Парадокс зла је у расцепљеној људској егзистенцији и пуноћи космичког састава... Парадокс је у

брзом дељењу живота, раздвајању од Бога. То је као да постоје две душе у једној особи. Добро и зло су чудно измешани, али синтеза није могућа. "Природно" добро је превише слабо да се супротстави злу. Зло постоји само кроз добро. Људска заједница је заиста учинила уступак, ако није изгубљена, Милост Божија сама може да савлада сваки људски ћорсокак.

Формална анализа зла још није довољна. Постојање зла је стварно на религиозном плану. И само кроз духовни напор, можемо разумети овај парадокс и савладати овај скандал, и продрети у мистерију Добра и зла.

Преузето са православног сајта: www.lazarica.org.vu